

TALABALARDA SHAXSLARARO MUNOSABATDA VIKTIMLIK POZITSIYASINING YOSH VA GENDER FARQLARI (1-KURS VA 3-KURS MISOLIDA)

Ernazarova Vazira Valijon qizi

*TIQXMMI Milliy tadqiqot universiteti
Professional ta’lim kafedrası o’qituvchisi*

Annotatsiya: *Talabalarda shaxslararo munosabatlarda viktimlik (jabrlanuvchi) pozitsiyasining namoyon bo’lishi yosh (kurslar kesimida) va gender (jinsiy) omillarga ko’ra o’ziga xos murakkab dinamikaga ega. Ushbu ikki omil talabaning ijtimoiylashuv jarayoni, oilaviy tarbiyasi, jamiyatdagi gender rollari va yosh inqirozlari bilan chambarchas bog’liq holda o’zaro ta’sir ko’rsatadi.*

Kalit so’zlar: *viktim pozitsiya, gender, passiv-emotsional viktimlik, autoagressiya, hissiy qaramlik, manipulyatsiya, agressiv-faol viktimlik, nochorlik, lokus nazorat, depressiya, izolyatsiya, qutqaruvchi, ta’qibchi.*

Аннотация: *Проявление позиции жертвы в межличностных отношениях у учащихся имеет свою сложную динамику, зависящую от возраста (в годах) и гендерных (сексуальных) факторов. Эти два фактора тесно взаимодействуют с процессом социализации учащегося, семейным воспитанием, гендерными ролями в обществе и возрастными кризисами.*

Ключевые слова: *позиция жертвы, гендер, психоэмоциональная виктимизация, аутоагрессия, эмоциональная зависимость, манипуляция, агрессивно-активная виктимизация, беспомощность, локус контроля, депрессия, изоляция, спаситель, преследователь.*

Abstract: *The manifestation of the victim position in interpersonal relationships in students has its own complex dynamics depending on age (in terms of years) and gender (sexual) factors. These two factors interact in close connection with the student's socialization process, family upbringing, gender roles in society and age crises.*

Keywords: *victim position, gender, psiv-emotional victimization, autoaggression, emotional dependence, manipulation, aggressive-active victimization, helplessness, locus of control, depression, isolation, savior, persecutor.*

Viktimlik pozitsiyasi (yoki qurbonlik psixologiyasi) — bu insonning o’zini hayotiy qiyinchiliklar, muammolar yoki boshqa odamlarning harakatlari oldida doimiy ravishda ojiz, nochor va jabrlanuvchi (qurbon) sifatida his qilishi hamda shunga mos ravishda fikrlashi va xulq-atvor namoyon etishidir.

Bu holatda inson o’z hayoti uchun mas’uliyatni o’z bo’yniga olishdan qochadi va barcha muvaffaqiyatsizliklarida tashqi omillarni (taqdir, hukumat, ota-ona, turmush o’rtoq, sharoit) ayblaydi.

Talaba yigit va qizlarda viktimlik pozitsiyasining namoyon bo’lishi

gender sotsializatsiyasi jamiyatda o‘g‘il va qiz bolalarga qo‘yiladigan talablarga hamda talabalik davrida viktin xulq-atvorning turlicha shakllanishiga sabab bo‘ladi.

Qiz talabalarda viktinlik pozitsiyasi:

-Passiv-emotsional viktinlik: Qizlarda Andronnikova bo‘yicha passiv viktinlik va natanqidiy xulq-atvor ko‘rsatkichlari yuqori bo‘ladi. Bu ularning muloqotda andisha, itoatkorlik va nizolardan qochishga moyilligi bilan bog‘liq.

-Autoagressiya va o‘zini ayblash: Muammoli vaziyatlarda qizlar aybni ko‘pincha o‘zlaridan qidiradilar ("Men xato qildim", "Mening aybim bilan shunday bo‘ldi").

-Hissiy qaramlik: Romantik va do‘stona munosabatlarda sherigiga qattiq bog‘lanib qolish va o‘z shaxsiy chegaralarini buzirib qo‘yish (Karpman uchburchagidagi klassik "Qurbon" roli).

-Ijtimoiy manipulyatsiya qurboni: Qizlar guruh ichidagi hissiy bosimga, g‘iybatlarga va kiberbullingning hissiy shakllariga ko‘proq duchor bo‘ladilar.

Yigit talabalarda viktinlik pozitsiyasi:

-Agressiv-faol viktinlik: Yigitlarda Andronnikova bo‘yicha agressiv viktin xulq-atvor va o‘z-o‘ziga zarar yetkazuvchi (faol) xulq-atvor ustunlik qiladi.

-Nochorlikni agressiya bilan niqoblash: Yigitlar o‘zlarining zaifligi yoki jabrlanganliklarini tan olishni "zaiflik" deb bilganlari uchun, buni agressiv xatti-harakatlar (Ta‘qibchi roli) orqali yashirishga urinadilar. Bu esa ko‘pincha yangi nizolarni keltirib chiqarib, ularni qaytadan qurbonga aylantiradi.

-Tashqi lokus nazorat: Muvaffaqiyatsizliklarda o‘zini emas, balki tashqi muhitni (o‘qituvchilarni, tizimni, adolatsizlikni) ayblash tendensiyasi kuchli.

-Yashirin depressiya va izolyatsiya: Muammolarni ichga yutish va ulardan qochish uchun zararli odatlarga (alkogol, qimor, kompyuter o‘yinlariga qaramlik) ruju qo‘yish.

Talabalik davri (17 yoshdan 24 yoshgacha) shaxsning psixologik yetilish davri bo‘lib, yosh ulg‘aygan sari viktinlik darajasi pasayib, sub‘ektlilik (mustaqillik) darajasi ortib boradi.

1. Kichik yosh guruhi (1-kurs, 17–18 yosh): Adaptatsiya inqirozi

-Bu davrda talabalarda viktinlik darajasi eng yuqori nuqtada bo‘ladi.

-Sababi: Maktabdan oliy ta‘limga o‘tishdagi moslashish qiyinchiliklari, yangi jamoada o‘z o‘rnini topa olmaslik qo‘rquvi.

-Namoyon bo‘lishi: Yuqori konformizm (guruh fikriga oson bo‘ysunish), o‘qituvchilar oldida akademik nochorlik hissi, mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olishdan qo‘rqish.

2. O‘rta yosh guruhi (2–3-kurs, 19–21 yosh): Shaxslararo munosabatlar inqirozi

-Viktinlik akademik sohadan shaxslararo va romantik munosabatlar sohasiga ko‘chadi.

-Sababi: Do‘stlik, sevgi munosabatlarning chuqurlashishi, guruh ichidagi yetakchilik uchun yashirin kurashlar.

-Namoyon bo‘lishi: Munosabatlardagi hissiy qaramlik, "yo‘q" deya olmaslik tufayli manipulyatsiyalar qurboniga aylanish, guruh ichidagi g‘iybat va chetlatishlar (bulling).

3. Katta yosh guruhi (4-kurs va Magistratura, 22–24+ yosh): Ekzistensial xavotir

-Umumiy viktinlik darajasi sezilarli darajada pasayadi, talabalar mustaqil va assertiv bo‘lib yetishadilar. Biroq, yangi turdagi xavotir paydo bo‘ladi.

-Sababi: O‘qishni bitirish, ish topish, oila qurish va mustaqil hayotga qadam qo‘yish arafasidagi noaniqlik.

-Namoyon bo‘lishi: O‘zini "ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar qurboni" sifatida his qilish, kelajak oldidagi passiv qo‘rquv.

Yosh / Kurs	Qiz talabalar	Yigit talabalar
1-kurs (17-18 yosh)	<i>Passiv-itoatkor viktimlik:</i> Guruhga moslashish uchun o‘z fikridan voz kechadi, rad etilishdan qattiq qo‘rqadi.	<i>Konform-faol viktimlik:</i> Guruhda "kuchli" ko‘rinish uchun xavfli yoki provokatsion xulq-atvoriga beriladi.
2-3-kurs (19-21 yosh)	<i>Hissiy-qaram viktimlik:</i> Romantik munosabatlarda o‘zini qurbon qiladi, sherigining tazyiqlariga chidaydi.	<i>Agressiv-himoyaviy viktimlik:</i> Guruhdagi nizolarda o‘z mavqeini himoya qilish uchun agressiyadan foydalanadi va jabrlanadi.
4-kurs (22-24 yosh)	<i>Xavotirli-passiv viktimlik:</i> Kelajakda oila va karyerani birga olib borish borasidagi xavotirlar tufayli passivlikka beriladi.	<i>Ekzistensial-tashqi viktimlik:</i> Ishga joylashishdagi muvaffaqiyatsizliklarda "tizim" yoki "tanish-bilishchilik"ni ayblaydi.

Ushbu farqlarni ilmiy ishingizda isbotlash uchun quyidagi statistik metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

1. Gender farqlarini tekshirish uchun: Mann-Whitney U testi

Gipoteza: "Qiz talabalarda passiv viktimlik darajasi yigit talabalarga qaraganda statistik jihatdan ishonarli darajada yuqori." Ekanligini tadqiqotimiz doirasida ham ko‘rib chiqdik.

2. Yosh/Kurs farqlarini tekshirish uchun: Kruskal-Wallis testi

Gipoteza: "1-kurs talabalarida umumiy viktimlik darajasi 3-kurs talabalariga qaraganda statistik jihatdan yuqori." ekanligi tahlil natijalari orqali ham isbotlandi.

Talabalarda shaxslararo munosabatda viktimlik pozitsiyasini korreksiya qilish to‘g‘ri va aniq tarzda tuzilgan dastur asosida tashkil etilgan bo‘lishi kerak.

-1-kurs qizlari uchun: O‘z-o‘zini baholashni oshirish va yangi muhitga moslashish treninglari.

-1-kurs yigitlari uchun: Hissiyotlarni konstruktiv ifodalash va agressiyani jilovlash treninglari.

-Bitiruvchi kurslar uchun: Kasbiy o‘z-o‘zini taqdim etish (self-presentation), maqsad qo‘yish va stressga chidamlilik treninglari.

Xulosa

Talabalarda viktimlik pozitsiyasini o‘rganishda yosh va gender farqlarini hisobga olish, ularga individual va tizimli yondashish imkonini beradi. Bu esa oliy ta’lim muassasalarida psixologik xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirishning muhim omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Шванёва И. Н. Интегративная теория личности и ее практическое при-менение: автореф. ... дис. д-ра психол. наук: 19.00.13 / И. Н. Шванёва. - М., 2003.

2. Чубаров И. М. Коллективная чувственность: Теории и практики левого авангарда / И. М. Чубаров. - М.: Изд. дом ВШЭ, 2014.

3. Фрэнкин Р Мотивация поведения / Р Фрэнкин. - СПб.: Питер, 2003

4. Филиппов А. В. Ситуация как элемент психологического тезауруса / А. В. Филиппов, С. В. Ковалев // Психология социальных ситуаций: хрестоматия. - СПб.: Питер, 2001
5. Туляков В. А. Виктимология / В. А. Туляков. - Киев, 2004
6. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д. В. Ривман. - СПб.: Питер, 2002.
7. Волкова Т. Г. Особенности образа Я личности, считающей себя испытавшей насилие: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Т. Г. Волкова. - Барнаул, 2004
8. Андронникова О. О. Субъектная позиция педагога как условие готовности к работе с виктимными детьми / О. О. Андронникова // Мир науки, культуры, образования. - 2015.